

Iris Becx^{*}, *Nieke Elbers*^{**}, *Sonja Meijer*^{***}, *Arlette Schijns*^{****} en *Arno Akkermans*^{*****}

8.1

INLEIDING

De bijstand van slachtoffers in het strafproces is steeds meer omvattend. De positie van het slachtoffer is door de jaren heen sterk veranderd, van een passieve toeschouwer tot een procesdeelnemer en soms zelfs procespartij, wiens rechten steeds meer zijn uitgebreid. In dat kader is ook de rol van de slachtofferadvocatuur groter geworden. Met de term ‘slachtofferadvocaat’ wordt in dit hoofdstuk bedoeld op de advocaat die slachtoffers van ernstige gewelds- en/of zedenmisdrijven bijstaat in het strafproces. Voor het verzamelbegrip ‘ernstige gewelds- en zedenmisdrijven’ wordt de afkorting EGZ-misdrijven gebruikt; er wordt in het werkveld ook wel gesproken over EGZ-zaken. In de praktijk wordt een advocaat die een slachtoffer van bijvoorbeeld een verkeersongeval of een medische fout bijstaat ook wel eens ‘slachtofferadvocaat’ genoemd in plaats van ‘letselschadeadvocaat’. In dit hoofdstuk doelen we met de begrippen ‘slachtofferadvocaat’ en ‘slachtofferadvocatuur’ telkens op die advocaten die slachtoffers van EGZ-misdrijven bijstaan en die ook voldoen aan de voorwaarden van de Raad voor Rechtsbijstand om in deze zaken kosteloos aan het slachtoffer te worden toegevoegd. Sinds 2006 heeft de overheid middelen beschikbaar gesteld voor de slachtofferadvocatuur in de vorm van steun voor de specialisatieopleiding van advocaten, getiteld Rechtsbijstand van EGZ-slachtoffers, die slachtoffers bijstaan in het strafproces. Onder bepaalde voorwaarden hebben slachtoffers van EGZ-zaken recht op door de overheid gesubsidieerde, kosteloze bijstand van een advocaat. Welke voorwaarden dat zijn, komt later in dit hoofdstuk aan bod.

* Iris Becx, MSc, is promovenda op de Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling Privaatrecht, en het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

** Dr. Nieke Elbers is universitair hoofddocent aan de Vrije Universiteit Amsterdam, en onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandaving (NSCR).

*** Prof. mr. Sonja Meijer is universitair docent aan de Vrije Universiteit Amsterdam en hoogleraar Penitentiaal Recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen (RU).

**** Mr. Arlette Schijns is promovenda op de Vrije Universiteit Amsterdam en advocaat bij Beer advocaten.

***** Prof. Arno Akkermans is hoogleraar Privaatrecht aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

In dit hoofdstuk zetten we uiteen welke rol de slachtofferadvocatuur vervult in Nederland, aangevuld met literatuur uit het buitenland. De vraag die centraal staat is: Wat is de toegevoegde waarde van de slachtofferadvocatuur? We bespreken de toegevoegde waarde voornamelijk met betrekking tot de uitvoering van en toegang tot de slachtofferrechten, aangevuld met buitenlandse literatuur die vooral heeft gekeken naar hoe de advocatuur kan bijdragen aan het voldoen aan (psychologische) slachtofferbehoeften. We komen tot de conclusie dat de slachtofferadvocatuur een positieve invloed kan hebben, maar dat het tegelijk ook een mogelijk negatieve invloed op de ervaring van slachtoffers kan betekenen. Alvorens tot het effect van de slachtofferadvocatuur op slachtofferrechten en slachtofferbehoeften te komen, bespreken we de ontwikkeling van het recht op juridische bijstand, het recht op rechtsbijstand in Nederland en Europa, en de 'praktische' zaken rondom de slachtofferadvocatuur, zoals aantallen, opleiding, doorverwijzing en vergoeding.

Dit hoofdstuk is deels gebaseerd op een eerder verschenen rapport over de rol van de slachtofferadvocatuur (Elbers et al., 2018). In dat onderzoek zijn twintig professionals geïnterviewd (politie, Slachtofferhulp Nederland, Openbaar Ministerie, zittende magistratuur en de slachtofferadvocatuur) en is er een vragenlijstonderzoek uitgevoerd onder 148 slachtofferadvocaten. Het doel van het onderzoek was het onderzoeken van de rol van de slachtofferadvocatuur voor de uitoefening van de slachtofferrechten die zijn opgenomen in het Wetboek van Strafvordering (Sv). De inhoud van het huidige hoofdstuk is in zoverre anders dat we hier focussen op de empirische uitkomsten van dat onderzoek, aangevuld met internationale literatuur en nieuwe (rechtssociologische) inzichten en recentere gegevens ten behoeve van het doel van deze bundel.

8.2 ONTWIKKELING RECHT OP RECHTSBIJSTAND

De ontwikkeling van de rol van de slachtofferadvocatuur vindt een basis in de regelgeving rondom de positie van slachtoffers in het strafproces. Op internationaal vlak was de United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse uit 1985 het eerste instrument dat slachtoffers toegang tot het recht gaf. Meer specifiek sprak deze verklaring over het recht op een eerlijk proces, restitutie, schadevergoeding en bijstand, waarin de invulling van 'bijstand' niet verder wordt toegelicht. Op Europees niveau voerde de Raad van Europa in 2001 het Kaderbesluit inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure in. Het Kaderbesluit regelde dat slachtoffers recht hebben op informatie, bescherming, respect en erkenning, en mediation. Over bijstand wordt in artikel 6 geschreven dat lidstaten moeten waarborgen dat slachtoffers toegang hebben tot (juridisch) advies. In 2012 werd het Kaderbesluit vervangen door de Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van Europa tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van

strafbare feiten. Artikel 13 van deze richtlijn regelt dat, als het slachtoffer de status heeft van partij in de strafprocedure, hij toegang heeft tot rechtsbijstand.

In Nederland is de richtlijn deels via formele wetgeving en deels via lagere regelgeving geïmplementeerd (Candido et al., 2017). Titel IIIA van Boek 1 van het Wetboek van Strafvordering is aangepast in het kader van de implementatie van de EU-richtlijn. In deze titel is een aantal nieuwe slachtofferrechten vastgelegd. Dit zijn: het recht op algemene en zaaksgebonden informatie, het recht op kennisgeving van het dossier, het recht op het toevoegen van stukken aan het strafdossier, het recht op het indienen van een vordering tot schadevergoeding, en tot slot het spreekrecht. Verderop in dit hoofdstuk zijn deze rechten gebruikt als richtsnoer om de toegevoegde waarde van de slachtofferadvocaat mee te kunnen duiden. Volgens artikel 51c Sv, dat onder titel IIIA valt, kunnen slachtoffers zich doen bijstaan en kunnen ze zich op de terechtzitting laten vertegenwoordigen door een advocaat. Het slachtoffer heeft – anders dan de verdachte – een ruime keuze uit personen door wie hij zich kan laten bijstaan. Bijstand kan verleend worden door een advocaat, maar ook door een wettelijk vertegenwoordiger of een persoon naar keuze (lid 2). Dat kan bijvoorbeeld een medewerker van Slachtofferhulp Nederland zijn, maar ook een jurist (niet zijnde een advocaat) werkzaam bij een letselschadebureau of bij een rechtsbijstandsverzekeraar. Degene die bijstand verleent, mag ter terechtzitting opmerkingen maken ter behartiging van de belangen van het slachtoffer. Er geldt in het strafproces voor het slachtoffer, anders dan in het civiele proces, geen verplichte procesvertegenwoordiging.

De implementatie van de EU-richtlijn in de Nederlandse nationale wetgeving is overigens niet de eerste mogelijkheid voor slachtoffers om zich in het strafproces te laten bijstaan. Het Wetboek van Strafvordering gaf met artikel 51c in 1993 benadeelden al de mogelijkheid tot bijstand of vertegenwoordiging in een strafproces, maar de kosten voor de rechtsbijstand waren voor eigen rekening van de benadeelde. Omdat de wetgever het niet redelijk achtte om slachtoffers van ernstige misdrijven te belasten met de kosten voor het invoeren van rechtsbijstand, hebben slachtoffers van EGZ-misdrijven en de nabestaanden van slachtoffers die zijn overleden door een ernstig geweldsmisdrijf sinds 2006 recht op kosteloze rechtsbijstand, ongeacht hun financiële draagkracht, als er een vervolging is ingesteld en het slachtoffer in aanmerking komt voor een uitkering (geregeld via artikel 3 Wet schadefonds geweldsmisdrijven en artikel 44 Wet op de rechtsbijstand) (Elbers et al., 2018). Van het slachtoffer wordt geen eigen bijdrage aan de kosten van de rechtsbijstand vereist en de toevoeging komt niet achteraf te vervallen als er een bedrag aan schadevergoeding is uitgekeerd. Sinds 2014 stelt de Raad voor Rechtsbijstand deskundigheidseisen aan advocaten die slachtoffers van EGZ-zaken in het strafproces bijstaan. De specialisatie-eis houdt in dat de advocaat als specialist slachtofferzaken is ingeschreven bij de Raad voor Rechtsbijstand, waar een speciale opleiding voor vereist is (zie paragraaf 8.2.3).

8.2.1 *Recht op rechtsbijstand in Europa: theorie versus praktijk*

Toegang tot *rechtsbijstand*, met name toegang tot kosteloze rechtsbijstand, lijkt over het algemeen beschikbaar voor slachtoffers in bijna alle (27) EU-lidstaten (FRA European Union Agency for Fundamental Rights, 2015). De enige landen waar geen rechtsbijstand wordt verleend, zijn Ierland en het Verenigd Koninkrijk, omdat in deze landen het slachtoffer geen partij is in de strafprocedure. Echter, in de meeste gevallen, zoals in Nederland, is kosteloze rechtsbijstand alleen beschikbaar voor specifieke categorieën, zoals ernstige misdrijven, zedendelicten, slachtoffers van huiselijk geweld of minderjarigen. Andere slachtoffers worden onderworpen aan een economische draagkrachttoets (FRA European Union Agency for Fundamental Rights, 2015). De voorwaarden verschillen per land (Raitt, 2010). In Spanje hebben slachtoffers van seksueel geweld recht op rechtsbijstand, maar dan alleen als de dader partner of ouder is van het slachtoffer (Elbers et al., 2020).

Gratis *juridisch advies* is slechts in 7 van de 28 EU-landen, waaronder Nederland, als grondrecht beschikbaar (FRA European Union Agency for Fundamental Rights, 2015). Uit een empirisch onderzoek onder slachtoffers in zeven EU landen gaf 75% van de slachtoffers aan dat ze meer juridisch advies hadden willen hebben (FRA European Union Agency for Fundamental Rights, 2019). De uitzondering was Oostenrijk, waar slachtoffers tevreden waren met het juridische advies dat ze kregen. In Oostenrijk begeleiden twee raadslieden slachtoffers van geweldsmisdrijven tijdens de procedure: één voor psychosociale ondersteuning en één voor juridisch advies. De Oostenrijkse wetgeving inzake procedurele bijstand werd in 2014 op een bijeenkomst van de UN General Assembly bekroond met de World Future Council's Future Policy Award.

8.2.2 *Aantallen slachtofferadvocaten en EGZ-slachtoffers*

Er zijn momenteel 443 slachtofferadvocaten geregistreerd bij de Raad voor Rechtsbijstand.¹ Ter vergelijking, er staan 2.547 advocaten ingeschreven bij de Raad voor Rechtsbijstand die verdachten bijstaan.² Slachtofferadvocaten die ingeschreven willen staan bij de Raad voor Rechtsbijstand, moeten voldoen aan bepaalde kwaliteitscriteria:³ zij dienen lid te zijn van een gespecialiseerde advocatenvereniging of een opleiding in het bijstaan van slachtoffers te hebben gevolgd (zie volgende paragraaf voor meer informatie over de opleiding), en moeten minimaal zes slachtofferzaken hebben afgerond in het voorgaande jaar.

-
1. Geraadpleegd op 23 augustus 2022 van www.rechtsbijstand.nl/over-mediation-en-rechtsbijstand/vind-een-mediator-of-advocaat/advocaat.
 2. Geraadpleegd op 23 augustus 2022 van www.rechtsbijstand.nl/mediation-rechtsbijstand/register-advocaten/?afstand=10000&rechtsgebied=13.
 3. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0044503/2020-12-16>.

Het is lastig om zicht te krijgen op het aantal slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven omdat, met name onder slachtoffers van seksueel geweld, de aangiftebereidheid laag is (minder dan 14% van de slachtoffers doet aangifte) (zie onder andere FRA European Union Agency for Fundamental Rights, 2014). De geregistreerde criminaliteit geeft een eerste inzicht in de omvang van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven. Data van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2022) laten zien dat er in 2021 75.835 gewelds- en seksuele misdrijven zijn geregistreerd door de politie.⁴ Onder deze categorie vallen mishandeling, bedreiging en stalking, seksuele misdrijven, levensmisdrijven, vrijheidsbenemingen en gijzelingen, en mensenhandel en mensensmokkel. Het beeld is dat het aantal gemelde gewelds- en seksuele misdrijven in de afgelopen tien jaar geleidelijk is afgenomen: in 2010 zijn er 115.815 gevallen geregistreerd, in 2015 waren dat er 92.475 en in 2019 83.960.

Uit data van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum blijkt dat in 2019⁵ van de 83.220 bij de politie geregistreerde gewelds- en zedenzaken er 52.090 verdachten zijn gevonden. Daarvan werden 36.245 zaken aangebracht bij het Openbaar Ministerie (OM), 15.585 zaken zijn voor de rechter gekomen, waarvan 13.590 schuldigverklaringen (Meijer et al., 2021). Van het totale aantal aangiften komt het uiteindelijk in ongeveer 16% van de zaken tot een veroordeling. Hierin geldt wel dat voor seksuele misdrijven het uiteindelijke veroordelingspercentage lager ligt, met in totaal 13%.

Het aantal slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven dat zich laat bijstaan door een slachtofferadvocaat is de laatste jaren toegenomen. De (interne)⁶ jaarrapportage van de Raad voor Rechtsbijstand over 2021 laat over de jaren heen een stijging zien van het aantal toevoegingen voor slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven: 2.018 in 2017, 3.207 in 2018, 4.205 in 2019, 4.840 in 2020, en 4.991 in 2021. De toename van het aantal afgegeven toevoegingen wordt door de Raad voor Rechtsbijstand verklaard doordat op 1 januari 2019 de Wet vergoeding affectieschade van kracht is geworden. Uit het vorenstaande wordt duidelijk hoeveel slachtofferadvocaten geregistreerd staan, hoeveel gewelds- en zedenzaken in de afgelopen paar jaar geregistreerd zijn door de politie, we weten iets over het percentage veroordelingen van deze zaken en tot slot hoeveel toevoegingen door de Raad voor Rechtsbijstand zijn uitgegeven. Hoe deze cijfers zich tot elkaar verhouden en hoe vaak EGZ-slachtoffers werkelijk worden bijgestaan door een advocaat, is niet helemaal duidelijk. Uitgaande van de ongeveer 84.000 gewelds- en seksuele misdrijven die in 2019 bij de politie zijn gemeld en de 4.200 toevoegingen die door de Raad voor Rechtsbijstand zijn afgegeven, lijkt het beeld

4. De cijfers uit 2021 en 2020 zijn voorlopig; de cijfers over de jaren 2010-2019 zijn definitief.

5. De cijfers uit 2019 zijn nog voorlopig.

6. Er is ook een extern gepubliceerd jaarverslag van 2021, daar staan deze aantallen niet in. Deze cijfers komen uit een intern, niet gepubliceerd jaarverslag.

te zijn dat in 5% van de zaken een slachtofferadvocaat betrokken is.⁷ Dit percentage geeft echter niet aan hoeveel slachtoffers daadwerkelijk *kiezen* voor een advocaat. Het toevoegen van een slachtofferadvocaat gebeurt doorgaans niet automatisch. Het slachtoffer moet eerst op de hoogte zijn van het bestaan van de slachtofferadvocatuur en de mogelijkheid tot bijstand voordat er van de bijstand gebruik gemaakt kan worden.

8.2.3 Opleiding

Advocaten die slachtoffers van ernstige gewelds- of zedenmisdrijven op toevoegingsbasis bijstaan in het strafproces, dienen een basisopleiding Slachtoffer- en letselzaken te hebben gevolgd en hebben ook de keuze tot het volgen van de specialisatieopleiding. De basis cursus wordt aangeboden door Sdu opleidingen⁸ en het Instituut voor Juridische Opleidingen.⁹ Het curriculum is opgesteld in overleg met de specialisatieverenigingen Advocaten voor Slachtoffers van Personenschade en de Vereniging van Letselschade Advocaten, Slachtofferhulp Nederland, het ministerie van Justitie en Veiligheid, de Nederlandse Orde van Advocaten en de Raad voor Rechtsbijstand, en het is openbaar (via internet) te raadplegen. De basisopleiding is een cursus van drie tot vier dagdelen en bestaat uit strafrechtelijke en civielrechtelijke onderwerpen (denk bijvoorbeeld aan respectievelijk de uitvoering van het spreekrecht en het opstellen van een vordering tot schadevergoeding), en er wordt aandacht besteed aan de psychologische problemen waar slachtoffers van gewelds- en zedenmisdrijven mee te maken kunnen krijgen.

Sinds 2015 is er een specialisatieopleiding voor slachtofferadvocaten. De specialisatiecursus is intensiever dan de basis cursus (17 bijeenkomsten van 3 uur). Deze opleiding, getiteld Rechtsbijstand aan EGZ-slachtoffers, is geïnitieerd door het Landelijk advocatennetwerk gewelds- en zedenslachtoffers en het ministerie van Justitie en Veiligheid. De specialisatieopleiding richt zich op advocaten werkzaam in het privaatrecht en het strafrecht die slachtoffers van EGZ-misdrijven bijstaan. In 2016 hadden 30 advocaten deze opleiding gevolgd. Hierna is de cursus in 2020 nogmaals aangeboden. Slachtofferadvocaten die geregistreerd staan bij de Raad voor Rechtsbijstand moeten elk jaar een bepaald aantal opleidingspunten behalen op het gebied van slachtofferrechten om hun inschrijving als slachtofferadvocaat bij de Raad te kunnen behouden.

7. In lang niet alle gevallen wordt er echter een verdachte gevonden of wordt de zaak bij het Openbaar Ministerie gebracht. Als er wordt uitgegaan van de 36.220 zaken die in 2019 bij het OM zijn gemeld, komt het percentage zaken met een slachtofferadvocaat op 11,6% van het totaal. Omdat wel het streven is dat een advocaat zo snel mogelijk in beeld komt, is er voor het aantal politiemeldingen gekozen om het begin van een zaak te markeren.

8. www.sdujuridischeopleidingen.nl/producten/6904/basisopleiding-slachtoffer-en-letselzaken.

9. https://ivjo.nl/cursussen/basisopleiding-letsel-en-slachtofferzaken/?planned_course_id=201828.

8.2.4 *Hoe komen slachtoffers bij een advocaat terecht?*

De meeste EGZ-slachtoffers komen bij een slachtofferadvocaat terecht via verschillende routes, waaronder: Slachtofferhulp Nederland, vrienden en familie van de cliënt, via andere advocaten of via het internet (Elbers et al., 2018). Uit het onderzoek komt naar voren dat er met betrekking tot de ervaring van de doorverwijzing door Slachtofferhulp Nederland een duidelijke tweedeling bestaat onder de slachtofferadvocaten. Enerzijds is er een groep slachtofferadvocaten die van mening is dat de doorverwijzing goed verloopt en zij hebben dan ook het idee goed en regelmatig gevonden te worden door Slachtofferhulp Nederland. Anderzijds is er een groep die aangeeft nooit of sporadisch doorverwijzingen te ontvangen. Deze laatste groep lijkt te vinden dat Slachtofferhulp Nederland naar individuele slachtofferadvocaten doorverwijst, in plaats van slachtoffers te wijzen op de lijst van de Raad voor Rechtsbijstand, waardoor elke advocaat evenveel kans zou moeten hebben om gevonden te worden.

De bekendheid van de slachtofferadvocatuur bij ketenpartners zoals de politie en het Openbaar Ministerie wordt door sommige slachtofferadvocaten genoemd als verbeterpunt. Een deel van de ondervraagde advocaten zegt dat er onwetendheid is over het bestaan en de mogelijkheden van de slachtofferadvocatuur. Een gevolg daarvan is dat slachtoffers die in aanmerking komen voor bijstand, niet van de slachtofferadvocatuur afweten of (ten onrechte) aannemen dat zij zullen moeten betalen voor bijstand. Overigens is een ander deel van de advocaten positief gestemd over de bekendheid van de slachtofferadvocatuur bij ketenpartners. Zij geven aan dat instanties de waarde en noodzaak inzien van verwijzing naar de slachtofferadvocatuur.

8.2.5 *Goede praktijk: piketdienst*

In het onderzoek van Elbers en collega's (2018) wordt door de slachtofferadvocatuur de piketdienst 'Juridische Ondersteuning Slachtoffers' (JOS) genoemd als goede praktijk. De piketdienst is een dienst waarbij slachtoffers van zedenmisdrijven door de (zeden)politie bij melding¹⁰ of aangifte verwezen worden naar een advocaat zodat zij snel over juridische hulp kunnen beschikken.¹¹ De JOS-piketdienst is geen landelijk gebruik, maar in ieder geval zijn in de regio's Utrecht¹² en Noord-Holland piketdiensten actief. De ontwikkeling van piketdiensten is in Nederland erg in ontwikkeling. Mede naar aanleiding van het onderzoek van

10. Wanneer er een melding is gedaan, krijgt het slachtoffer bedenktijd voordat er een (eventuele) aangifte plaatsvindt. Ook wanneer er enkel een melding is gedaan, is het al mogelijk een eerste (oriënterend) gesprek met een slachtofferadvocaat te voeren.

11. Vergelijkbaar aan de piketdienst verwijst het Centrum Seksueel Geweld sinds kort ook naar een slachtofferadvocaat als de aangever daar behoefte aan heeft.

12. Zie <https://jossadvocaten.nl>. De aangesloten advocaten zijn actief in Utrecht, Amersfoort en Hilversum.

Elbers et al. (2018) is het ministerie van Justitie en Veiligheid in 2020 een pilot gestart over rechtsbijstand aan EGZ-slachtoffers. Onderdeel van de pilot was een piketdienst voor EGZ-slachtoffers. De pilot wordt door het ministerie en ketenpartners overwegend positief geëvalueerd en er is besloten een vervolg te geven aan de pilot.¹³ Voor de groep zedenslachtoffers is besloten om te werken aan een landelijke implementatie van vroegtijdige en actieve doorverwijzing naar een advocaat (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2022). De werkwijze voor actieve doorverwijzing naar een slachtofferadvocaat voor de groep slachtoffers van ernstige geweldsmisdrijven moet nog verder ontwikkeld worden voordat er overgegaan kan worden tot landelijke implementatie.

Er zijn in het verleden twee onderzoeken geweest naar JOS-piketdiensten in Rotterdam en Alkmaar, waarbij zowel zedenslachtoffers als zedenrechercheurs en baliemedewerkers¹⁴ bij de politie zijn bevraagd (Goderie et al., 2001, 2002). Hieruit kwam naar voren dat de piketdiensten een duidelijke meerwaarde hadden. In de eerste plaats konden de advocaten slachtoffers al in een vroeg stadium duidelijkheid geven over hun eigen positie in het strafproces, over de positie van de verdachte en over de strafprocedure in het algemeen. Daardoor konden de advocaten ook aangeven wat slachtoffers wel en niet van de procedure konden verwachten. Daarnaast kwamen de advocaten tegemoet in de psychologische en/of emotionele behoeften van slachtoffers: ze boden slachtoffers ruimte om hun verhaal te kunnen vertellen en boden erkenning. Tot slot werd er meerwaarde gezien in de versteviging van de positie van het slachtoffer in het strafproces. Door het slachtoffer vroegtijdig toegang tot een advocaat te geven kreeg het slachtoffer een meer gelijkwaardige positie met betrekking tot de verdachte. Door JOS kregen ook slachtoffers de kans om vanaf de aangifte tot aan de zitting bijgestaan te worden. Daarnaast konden JOS-advocaten in een aantal zaken voorkomen dat het OM zou seponeren (Goderie et al., 2001). Politierechercheurs vonden het prettig om slachtoffers hulp te kunnen bieden door middel van verwijzing, en het bood hun taakverlichting omdat de informatieverschaffing gebeurde door de JOS-advocaat (Goderie et al., 2002). Als verbeterpunten werden genoemd dat onder andere betere inbedding nodig was bij politie en justitie en dat de JOS-piketdienst meer bekend zou moeten worden bij ketenpartners. Het is belangrijk om op te merken dat de twee genoemde evaluatiestudies inmiddels twintig jaar oud zijn. Of de verbeterpunten nu nog gelden, is niet bekend.

13. Door de lage respons op de enquête die is uitgezet, zijn geen conclusies te trekken over hoe slachtoffers zelf de pilot evalueren.

14. In het onderzoek uit 2001 hebben 104 slachtoffers deelgenomen aan een vragenlijstonderzoek en is er met 10 zedenrechercheurs en 10 baliemedewerkers gesproken. In het onderzoek uit 2002 hebben 38 slachtoffers deelgenomen aan een vragenlijstonderzoek en is er met 7 baliemedewerkers en 8 (zeden)rechercheurs gesproken.

8.2.6 *Toevoeging (Wet op de rechtsbijstand)*

Als iemand recht heeft op financiering van rechtshulp op grond van de Wet op de rechtsbijstand, wordt door de Raad voor Rechtsbijstand een zogenoemde 'toevoeging' afgegeven. Via de website van de Raad voor Rechtsbijstand kunnen slachtoffers een advocaat vinden die staat ingeschreven voor het rechtsgebied 'slachtofferrechten' en voldoet aan de door de Raad gestelde eisen met betrekking tot opleiding en ervaring. De slachtofferadvocaat vraagt vervolgens de kosteloze rechtsbijstand voor het slachtoffer aan bij de Raad voor Rechtsbijstand. Slachtofferadvocaten werken op basis van een standaard 'paraplutoevoeging': een standaard aantal uren die ze vergoed krijgen voor een pakket van diensten. Deze toevoeging omvat vanaf 1 januari 2022 15 punten,¹⁵ waarbij 1 punt volgens de huidige normen gelijk staat aan 1 uur werk en € 113,85 vergoeding.¹⁶ De zogenoemde 'paraplutoevoeging' wordt verstrekt aan slachtoffers van ernstige gewelds- of zedenmisdrijven met een bekende verdachte (Raad voor Rechtsbijstand, 2022). Voor deze toevoeging moet de advocaat een breed palet aan (advies)werkzaamheden doen: het verlenen van bijstand aan het slachtoffer bij de aangifte bij de politie,¹⁷ het slachtoffergesprek met de officier van justitie, het verhoor van de rechter-commissaris van het slachtoffer of getuigen, het bezwaar bij de rechter-commissaris bij weigering van de kennisname van stukken, het indienen van beklag bij niet-vervolgingen na een sepot door de officier van justitie, het opvragen en/of inzien van het strafdossier, het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring, het bijwonen van zittingen en het uitoefenen van het spreekrecht namens het slachtoffer (Raad voor Rechtsbijstand, z.d.). Het inschakelen van een deskundige zoals een verzekeringsgeneeskundige, arbeidsdeskundige of rekenkundige valt *niet* onder de toevoeging, wat betekent dat het slachtoffer de kosten voor deze deskundigen zelf zal moeten betalen (Elbers et al., 2018). Naast de standaard 15 uur kunnen er extra uren aangevraagd worden voor het bijwonen van zittingen (zowel pro forma als inhoudelijk). De slachtofferadvocatuur had ten tijde van het onderzoek van Elbers et al. kritiek op de hoogte van de toevoeging, omdat het bijstaan van een slachtoffer van een ernstig gewelds- of zedenmisdrijf al snel meer tijd in beslag neemt dan de 11 uur die er destijds voor stond. Dat slachtofferadvocaten meer tijd kwijt zijn aan bijstand dan 11 uur werd ook bevestigd door het onderzoek van Van der Meer en collega's (2017). Sommige advocaten kozen er vanwege die beperkte urenvergoeding voor om niet alle zittingen (zoals bijvoorbeeld pro-formazittingen of regiezittingen) bij te wonen. De slachtofferadvocaten gaven verder aan dat de honorering van werkzaamheden in civiele zaken voor slachtoffers waar een aansprakelijke partij, veelal een verzekeraar, bij betrokken is en die buitengerechtelijk worden afgedaan

15. www.rvr.org/kenniswijzer/zoeken-kenniswijzer/toevoegen/alle-rechtsterreinen/punten-zaakco-delijst. Vóór 1 januari 2022 omvatte de toevoeging 11 punten.

16. www.rvr.org/kenniswijzer/zoeken-kenniswijzer/vaststellen/alle-rechtsterreinen/art-03-bvr.

17. Het is niet bekend of en, zo ja, hoe vaak dit in de praktijk gebeurt.

(denk bijvoorbeeld aan letselschadezaken na een verkeersongeval) vele malen hoger is dan de honorering van de werkzaamheden ten behoeve van een slachtoffer van een EGZ-misdrijf die wordt verkregen via de Raad voor Rechtsbijstand (Elbers et al., 2018). Daarnaast werd in het rapport van Elbers et al. genoemd dat er een verschil bestond tussen het aantal punten dat advocaten die verdachten bijstaan kregen (8 punten), en advocaten die slachtoffers bijstaan (11 punten). Sinds 1 januari 2022 is het aantal punten voor beide groepen verhoogd: respectievelijk naar 14 en 15 punten, waardoor dit verschil inmiddels redelijk recht is getrokken.

In paragraaf 8.2.2 werd genoemd dat er over de afgelopen jaren een toename te zien is in het aantal afgegeven toevoegingen. De toename wordt door de Raad voor Rechtsbijstand verklaard doordat op 1 januari 2019 de Wet vergoeding affectieschade van kracht is geworden. Door deze wet kunnen naasten van slachtoffers een schadevergoeding krijgen als het slachtoffer is overleden of ernstig en blijvend letsel heeft als gevolg van bijvoorbeeld een medische fout, een geweldsmisdrijf of een ongeluk. De Raad veronderstelt dat het aantal toevoegingen in die afgiftecategorie daardoor is toegenomen. In jaarrapportages uit voorgaande jaren noemt de Raad daarnaast dat zijn beleid en registratie is veranderd, wat de cijfers over het aantal afgegeven toevoegingen kleurt. Zo zijn er in de afgelopen jaren zaken gaan vallen onder de zaakcode voor ‘ernstige gewelds- en zedenmisdrijven’ (O013), die voorheen onder de zaakcode voor ‘vordering benadeelde partij in strafproces’ (Z110) vielen. Ook was het voorheen nodig dat de tegenpartij vervolgd moest worden, waar sinds 2019 een bij justitie bekende tegenpartij voldoende is om een toevoeging te krijgen.

8.3 DE BIJDRAGE VAN DE SLACHTOFFERADVOCATUUR

De toegevoegde waarden van de slachtofferadvocatuur is onderzocht aan de hand van de hiervoor beschreven ‘nieuwe’ slachtofferrechten waartoe EGZ-slachtoffers volgens titel IIIa van het Wetboek van Strafvordering toegang hebben. Hierna behandelen we per recht de mogelijke meerwaarde van de slachtofferadvocatuur.

8.3.1 *Recht op algemene en zaaksgebonden informatie*

Advocaten in het onderzoek gaven aan het informeren van slachtoffers een belangrijk deel van hun taak te vinden (Elbers et al., 2018). De rol voor de advocatuur wat betreft het recht op informatie is – volgens de advocaten – om het slachtoffer goed voor te bereiden op het proces en hem te informeren over zijn rechten. Want wanneer een slachtoffer goed voorbereid is, kan dat bijdragen aan het gevoel van serieus genomen te zijn (Elbers et al., 2018). In het onderzoek gaven sommige slachtofferadvocaten ook aan graag meer tijd te willen besteden aan de voorbereiding van hun cliënt op het strafproces in het algemeen. Een goede voorbereiding kan volgens sommigen van hen helpen in het verkleinen van het risico op secundaire victi-

misatie. Het informeren van slachtoffers gebeurt overigens niet uitsluitend door de slachtofferadvocatuur: andere ketenpartners zoals Slachtofferhulp Nederland of de zaakskoördinatoren van het Openbaar Ministerie informeren het slachtoffer ook. De toegevoegde waarde van de slachtofferadvocaat is in dezen dat de advocatuur over het algemeen al vanaf een vroeg stadium bij het (gehele) traject betrokken is en daardoor op verschillende momenten informatie kan verschaffen. Een genoemd knelpunt is dat de slachtofferadvocatuur niet altijd wordt meegenomen in de informatievoorziening vanuit het Openbaar Ministerie en/of de rechtbank. Dan gaat het bijvoorbeeld over (vershoven) zittingsdata waarvan de slachtofferadvocaat niet altijd op de hoogte wordt gesteld.

8.3.2 *Recht op kennisname dossier*

Redenen voor inzage van het dossier zijn bijvoorbeeld dat bepaalde informatie (zoals foto's van het delict) kan helpen in het kader van de rouwverwerking. Ook kan de informatie nuttig zijn om de vordering te onderbouwen en/of hiaten in het bewijs op te sporen. In de wettelijke regeling staat weliswaar dat het slachtoffer recht heeft op inzage, maar Elbers et al. (2018) concludeerden dat de praktijk nog moet wennen aan hoe men dit recht het beste kan verwezenlijken: advocatuur en het Openbaar Ministerie verschilden van opvatting over vragen wanneer, hoe en onder welke voorwaarden de wet inzage toestaat. De advocatuur gaf zelf aan een belangrijke rol te spelen met betrekking tot het recht op kennisneming van het dossier, omdat de advocaat een professionele standaard heeft, waardoor de inzage gewaarborgd lijkt. Uit het onderzoek van Elbers et al. blijkt dat een slachtoffer zonder vertegenwoordiging het dossier niet (zonder meer) kan inzien. Slachtofferhulp Nederland lukt het ook om voor het slachtoffer inzage te verkrijgen, maar de voorkeur wordt gegeven aan een advocaat. Het blijkt echter niet vaak voor te komen dat slachtoffers het dossier willen inzien. Problemen rondom het recht op kennisneming waren dat men te laat, niet volledig of helemaal geen inzage kreeg in het dossier en dat het veel moeite kost om inzage te krijgen. Redenen daarvoor zijn van praktische aard (onderzoek is nog bezig) of vanwege privacybescherming van de verdachte (in geval van een verzoek om inzage in gedragsrapporten).

8.3.3 *Recht op toevoegen stukken aan het dossier*

Elbers et al. (2018) concludeerden op basis van de empirische data dat advocaten helpen met het verwezenlijken van het recht op het toevoegen van stukken, in de zin dat zij vanuit een helicopterview en vanwege nauw contact met het slachtoffer kunnen inschatten of er bewijs mist in het opsporingsonderzoek, en dat zij vanuit hun hoedanigheid als advocaat soms ook bepaalde bewijsstukken kunnen verkrijgen. Uit de vragenlijst bleek dat slachtofferadvocaten iets minder tijd besteden aan het recht op het toevoegen van stukken dan aan andere slachtofferrechten en dat

ze op dit gebied ook weinig knelpunten ervaren. Volgens een aantal geïnterviewde ketenpartners wordt er in de praktijk bijna geen gebruik gemaakt van het recht op toevoeging van stukken aan het dossier. Als verklaring wordt gegeven dat het ook niet nodig zou moeten zijn om stukken toe te voegen als de politie en het Openbaar Ministerie hun werk goed doen. Het toevoegen van de schriftelijke slachtofferverklaring komt wel vaak voor. Sommige geïnterviewden zien een belangrijke rol voor de advocaat liggen in het (alsnog) vergaren en toevoegen van bewijsmiddelen die het Openbaar Ministerie of de politie niet heeft verzameld of verkregen. Soms kunnen advocaten bijvoorbeeld toegang krijgen tot voor de strafzaak relevante informatie, zoals medische informatie of stukken uit het dagboek van het slachtoffer, waar andere ketenpartners geen toegang toe hebben of krijgen. De slachtofferadvocaat kan voorts een belangrijke filterrol vervullen in het bepalen welke informatie van belang is om toe te voegen aan het strafdossier, zodat de officier van justitie niet wordt overbelast met irrelevante informatie (Elbers et al., 2018, p. 99).

8.3.4 *Recht op schadevergoeding*

Slachtofferadvocaten zeggen de meeste tijd kwijt te zijn aan het opstellen van de vordering tot schadevergoeding, en een deel van de slachtofferadvocaten ziet in de vervulling van dit recht hun grootste toegevoegde waarde voor slachtoffers (Elbers et al., 2018). De toegevoegde waarden zit hem voornamelijk in de specialistische juridische kennis die andere hulpverleners of ondersteuners niet kunnen bieden aan slachtoffers. Die specialistische kennis is met name nodig wanneer het slachtoffer te maken krijgt met blijvende klachten, invaliditeit en verlies van arbeidsvermogen. In dergelijke gevallen is de schadeafwikkeling te complex voor een leek en is een advocaat noodzakelijk. Een door de advocatuur ervaren knelpunt is dat niet alle (straf)rechters over voldoende kennis over het civiele recht beschikken, waardoor een vordering onterecht kan worden afgewezen of niet-ontvankelijk kan worden verklaard. Een knelpunt dat door ketenpartners wordt ervaren is dat de slachtofferadvocaten de vordering tot schadevergoeding niet altijd op tijd indienen. Wettelijk gezien mag de vordering nog op de zitting worden ingediend, maar in de praktijk is er in die situatie te weinig tijd voor het Openbaar Ministerie en de rechters om de vordering goed te kunnen beoordelen.

8.3.5 *Spreekrecht*

Elbers et al. concludeerden dat advocaten een bescheiden rol hebben bij het spreekrecht, dat ze er vooral voor waken dat het slachtoffer grove dingen zegt en dat sommigen het spreekrecht aangrijpen om een pleidooi te houden over het bewijs en de straf. Rechters vinden het nog lastig hoe ze dit laatste aspect het beste kunnen inpassen tijdens de zitting. In de praktijk besteden slachtofferadvocaten min-

der tijd aan het spreekrecht dan aan andere rechten. Hun taak ligt dan vooral in het redigeren van de schriftelijke slachtofferverklaring op extreme uitspraken. Dit wordt door sommige geïnterviewde ketenpartners ook opgemerkt als een toegevoegde waarde van de advocatuur. Geïnterviewde casemanagers zeggen dat er een goede balans is tussen de ondersteuning van Slachtofferhulp Nederland met betrekking tot het spreekrecht, die vooral betrekking heeft op de emotionele gevolgen, en de ondersteuning van de advocaat, die steeds vaker het juridische deel van het spreekrecht voor zijn rekening neemt. De respondenten geven aan dat er in de praktijk een aantal onduidelijkheden rondom het spreekrecht bestaat, zoals de fysieke plek van het slachtoffer in de rechtszaal, het moment waarop het spreekrecht uitgevoerd mag worden en de vorm van het spreekrecht. Sommige geïnterviewde ketenpartners vinden het lastig dat sommige slachtofferadvocaten het spreekrecht aangrijpen om een schaduwrequisitoir te houden. Er is volgens hen meer wetgeving nodig die het spreekrecht inkadert over wanneer de slachtofferadvocaat een pleidooi zou mogen houden en hoe vaak (Elbers et al., 2018, p.126).

8.3.6 *Klassieke rol*

Los van de vijf hiervoor genoemde rechten komt sterk naar voren dat de toegevoegde waarde van een slachtofferadvocaat ligt in de klassieke rol die hij vervult. De advocaat is de enige die uitsluitend of exclusief in de rechtzaal opkomt voor de belangen van het slachtoffer en die dus partijdig is (Elbers et al., 2018). Ook heeft een advocaat de procedurele slagkracht die andere ondersteuners of hulpverleners, zoals bijvoorbeeld Slachtofferhulp Nederland, niet hebben. Denk bijvoorbeeld aan het starten van een artikel 12 Sv-procedure of dreigen met een kort geding. In de rechtszaal helpt het slachtoffers om zich erkend en serieus genomen te voelen als er een advocaat in toga naast hen staat. Het zorgt voor een bepaalde gelijkheid ten opzichte van de verdachte en kan voor 'empowerment' van het slachtoffer zorgen.

8.3.7 *Negatieve invloeden advocatuur*

De bijstand door een slachtofferadvocaat kan ook knelpunten opleveren. In Nederland noemen ketenpartners de (te) assertieve advocaat die 'er met gestrekt been in gaat' en daardoor het proces frustrereert als de andere ketenpartners juist graag snel en 'to the point' willen communiceren met elkaar (Elbers et al., 2018, p. 100). Als een slachtofferadvocaat hoog inzet, kunnen de verwachtingen van het slachtoffer te hoog gespannen zijn en bestaat er een kans op teleurstelling of frustratie wanneer er een lagere schadevergoeding dan geëist wordt toegewezen. Vanwege deze niet waargemaakte (maar dus wellicht onrealistische) verwachtingen kan een slachtoffer het idee krijgen dat een uitkomst niet eerlijk is, waardoor dit mogelijk van negatieve invloed is op het vertrouwen in de rechtspraak. Overigens is het niet

bekend hoe slachtoffers zelf naar de 'te assertieve' advocaat kijken en of zij een assertieve opstelling op prijs stellen.

8.4 BESPREKING NATIONALE EN INTERNATIONALE LITERATUUR

In de internationale literatuur over de bijstand aan slachtoffers in EGZ-zaken, wordt de toegevoegde waarde van een slachtofferadvocaat gezien binnen twee domeinen: *legal work* en *care work* (Carroll, 2021). Onder *legal work* valt al het werk dat bij de uitoefening van de slachtofferrechten komt kijken. In het onderzoek van Elbers et al. (2018) wordt ruim aandacht besteed aan de toegevoegde waarde van de slachtofferadvocatuur op dit gebied. Uit onderzoek uit de Verenigde Staten blijkt dat slachtoffers met een advocaat beter op de hoogte waren van hun rechten en procedurele stappen in het strafproces. Ook hadden deze slachtoffers een grotere kans om doorgestuurd te worden naar ondersteunings- en hulpverleningsdiensten dan slachtoffers die niet werden bijgestaan (Davis et al., 2012). Het tweede domein, *care work*, betreft de sociaal-emotionele ondersteuning van slachtoffers en komt in het onderzoek van Elbers et al. minder prominent naar voren. Verschillende internationale studies benadrukken de toegevoegde waarde die de slachtofferadvocatuur op dat gebied kan hebben.

Slachtoffers in EGZ-zaken hebben behoefte aan emotionele verbondenheid, steun, erkenning van hun leed, dat er naar hen geluisterd wordt en in hen geloofd wordt (Daly, 2017; Herman, 2005; McGlynn & Westmarland, 2019). Om die reden zien sommige slachtofferadvocaten (in de aangehaalde studies zijn dat met name advocaten die met zedenslachtoffers werken) de emotionele ondersteuning van slachtoffers als een van de belangrijkste aspecten van hun taak (Carroll, 2021; Kolb, 2011). De emotionele ondersteuning van een slachtofferadvocaat is, gezien vanuit deze emotionele behoeften van slachtoffers, cruciaal voor een gevoel van rechtvaardigheid, met name in landen met een adversarieel strafproces (Antonsdóttir, 2018; McGlynn & Westmarland, 2019). Een ander aspect aan de emotionele ondersteuning is het bieden van veiligheid en validatie aan het slachtoffer. Carroll (2021) noemt het voorbeeld van een advocaat die haar cliënten aanraadt om tijdens een zitting kleding te dragen waarin zij zich fijn voelen, en dat ze niets hoeven te dragen waarvan ze denken dat dat hoort.

De taak van emotionele ondersteuning levert echter ook wrijving op. In de studie van Elbers et al. (2018) benadrukken sommige slachtofferadvocaten dat zij jurist zijn en geen psycholoog. Zij zien het als hun taak om hun juridische exercitie zo goed en nauwkeurig mogelijk uit te voeren, en hun psychologische toegevoegde waarde moet niet geïnterpreteerd worden in de zin van een rol als psycholoog. Niet elke slachtofferadvocaat is immers in staat of bereid om de emotionele ondersteuning te bieden (Carroll, 2021).

De literatuur laat daarnaast ook zien dat de betrokkenheid van een advocaat voor een slachtoffer een mogelijk negatieve invloed kan hebben op de ervaring van

slachtoffers. Amerikaans onderzoek toonde dat slachtoffers met een advocaat minder tevreden waren over de rechtsgang en de uitkomst van hun zaak dan slachtoffers zonder advocaat (Davis et al., 2012). De onderzoekers vermoedden dat slachtoffers die werden bijgestaan door een advocaat al eerder ontevreden waren over het strafrechtssysteem en om die reden bijstand zochten. Een andere genoemde mogelijkheid was dat een groter bewustzijn van de slachtofferrechten tot teleurstelling had geleid over de werkelijke gang van zaken. Paradoxaal genoeg lijkt meer informatie en kennis over slachtofferrechten dus (ook) te zorgen voor een negatief effect op de ervaring van slachtoffers.

De mogelijkheid tot bijstand door een advocaat als slachtoffer van een EGZ-misdrijf maakt deel uit van een grotere beweging rondom de emancipatie van het slachtoffer in het strafproces. Elbers et al. (2018) concluderen dat de slachtofferadvocaat bijdraagt aan 'empowerment' van het slachtoffer en aan meer gelijkheid tussen slachtoffer en verdachte in de rechtszaal. Dit idee wordt niet overal gedeeld, want de nieuwe positie van het slachtoffer als procesdeelnemer zorgt ook voor bedenkingen (Donner et al., 2021). Zo bestaat er frictie tussen enerzijds de beperking die het slachtoffer als benadeelde partij in een civielrechtelijke vordering binnen een strafprocessuele omgeving ervaart, en anderzijds de beperking die de verdachte ervaart in de verdediging tegen die civielrechtelijke claim. Daarnaast zou een slachtofferadvocaat naast de officier van justitie als 'tweede aanklager' kunnen fungeren, waardoor Donner en collega's juist tot de conclusie komen dat de slachtofferadvocaat ervoor kan zorgen dat de *equality of arms* tussen slachtoffer en verdachte in het gedrang komt. Tot slot is de (toevoegings)vergoeding van een advocaat van een verdachte lager dan de vergoeding van een advocaat van een benadeelde en is er sprake van onevenwichtige specialisatievereisten. Zo dient een slachtofferadvocaat op toevoegingsbasis te voldoen aan specialisatie-eisen, terwijl soortgelijke kwaliteitseisen niet gelden ten aanzien van de advocaat van een verdachte. Daardoor komt het voor dat het advocaten aan de kant van de verdachte kan ontbreken aan civielrechtelijke kennis die nodig is voor een adequaat verweer tegen de vordering van de benadeelde partij (Donner et al., 2021, p. 54).¹⁸

8.5 CONCLUSIE

De slachtofferadvocatuur in Nederland vindt dat zij een belangrijke rol speelt in de uitvoering en toepassing van de vijf 'nieuwe' rechten van slachtoffers, en dat het van toegevoegde waarde is dat zij in haar 'klassieke rol' als advocaat naast het slachtoffer staat en zo tegenwicht biedt aan de advocaat van de verdachte. Het vergelijkende onderzoek van Davis et al. (2012) uit de Verenigde Staten bevestigt dit beeld: slachtoffers met een advocaat wisten beter wat hun rechten waren, waren

18. Elbers et al (2018) vinden in hun onderzoek juist dat het ontbreken aan civielrechtelijke kennis een knelpunt is dat ligt bij de rechterlijke macht en niet zozeer bij de advocaat van de verdachte.

beter op de hoogte van procedurele stappen, en hadden een grotere kans om doorgestuurd te worden naar ondersteunings- en hulpverleningsdiensten dan slachtoffers die niet werden bijgestaan. Slachtoffers die door een advocaat werden bijgestaan, bleken echter ook minder tevreden over de manier waarop zij door de rechtbank werden behandeld, waren minder tevreden over de rechtsgang en minder tevreden over de uitkomst van hun zaak. Naast hun werk op het gebied van *legal work* kan de slachtofferadvocaat echter ook een toegevoegde waarde hebben in de emotionele ondersteuning van slachtoffers, aangezien een juridische procedure voor slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenzaken zwaar kan vallen. Tot slot concluderen Elbers en collega's (2018) dat er tijd nodig is om de slachtofferadvocatuur als nieuwe 'partij' ingesloten te laten raken in het strafproces, alvorens het aantal slachtofferrechten verder uit te breiden.

8.5.1 *Reflecties met betrekking tot de rol in de praktijk*

De rol van de advocatuur brengt allerlei oude en nieuwe discussies (terug) aan de orde. Eén daarvan is bijvoorbeeld de rol van het slachtoffer als procespartij. De frictie tussen de rechten en positie van de verdachte als onschuldige tot het tegendeel is bewezen en de emancipatie van het slachtoffer doet al jaren het nodige stof opwaaien (zie bijvoorbeeld Van Dijk, 2009; Groenhuijsen, 2018). Daarnaast zorgt de komst van de slachtofferadvocaat voor een extra druk op de strafrechtpraktijk. Het opvragen van (delen van) het strafdossier betekent extra werk voor het Openbaar Ministerie, terwijl daar niet meer geld of extra tijd tegenover is komen te staan. Tot slot opereren slachtofferadvocaten in een proces waarin de uitvoering van de slachtofferrechten nog aan het uitkristalliseren is. Doordat de precieze ruimte voor het slachtoffer nog niet duidelijk gedefinieerd is, proberen advocaten soms de grens op te zoeken, wat een mogelijke wrijving in het proces betekent.

Uit verschillende studies komt naar voren dat emotionele ondersteuning door veel slachtofferadvocaten wordt gezien als een belangrijk onderdeel van hun werk, maar die rol zorgt ook voor wrijving. Zo benadrukten sommige slachtofferadvocaten in Elbers et al. (2018) dat zij jurist zijn en geen psycholoog. Enerzijds roept deze wrijving een discussie op over de (veranderende) rol van de jurist. Anderzijds kan het een discussie oproepen over de taakverdeling tussen bijvoorbeeld Slachtofferhulp Nederland en de slachtofferadvocatuur. Emotionele ondersteuning aan slachtoffers is een van de kerntaken van Slachtofferhulp Nederland. Zo bezien hoeft de 'druk' van emotionele ondersteuning in de Nederlandse praktijk niet volledig bij de slachtofferadvocatuur te liggen, zoals dat, afgaande op de literatuur, in het buitenland wel het geval is.

8.5.2 *Aanbeveling voor toekomstig onderzoek*

De eerste aanbeveling voor toekomstig onderzoek betreft het uitbreiden van de onderzoekspopulatie. Onderzoek naar de positie van de slachtofferadvocaat is tot nu toe vooral uitgevoerd onder de advocatuur zelf en andere professionals in de strafrechtsketen. De blik van ketenpartners is waardevol omdat zij vanuit een heli-copterperspectief kunnen overzien of en op welke manier de slachtofferadvocatuur van toegevoegde waarde is. Het perspectief van slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenzaken is echter noodzakelijk om te onderzoeken in welke mate de advocatuur toegevoegde waarde heeft met betrekking tot (kennis over) de slachtofferrechten. Ook is het perspectief van slachtoffers nodig om in kaart te brengen wat zij wel en niet waarderen in de bijstand door hun advocaat en waarom zij wel of niet voor een advocaat kiezen. In vervolgonderzoek is het belangrijk om de ervaringen van slachtoffers met en zonder procesvertegenwoordiging te vergelijken, idealiter met betrekking tot de mate waarin de rechten van slachtoffers zijn uitgeoefend zoals ook in het Amerikaanse onderzoek van Davis et al. (2012). Het is daarnaast interessant om te onderzoeken in welke mate bijstand in het strafproces wordt verleend door niet-advocaten en op welke manier slachtoffers deze bijstand ervaren. Dat laatste is belangrijk met het oog op de taakverdeling tussen de slachtofferadvocatuur, Slachtofferhulp Nederland en het Openbaar Ministerie. Met de komst van de slachtofferadvocaat is er overlap ontstaan in het bieden van informatie en ondersteuning aan slachtoffers. Toekomstig onderzoek kan zich richten op de vraag wanneer welke informatie of hulp vanuit welke partij wenselijk is vanuit slachtoffers.

De tweede aanbeveling voor toekomstig onderzoek betreft een verdieping van de onderzoekspopulatie slachtoffers. Dit onderzoek spreekt van slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenzaken, maar het is onduidelijk in hoeverre dit een groep met dezelfde wensen en behoeften is. Met name het geraadpleegde internationale onderzoek is uitgevoerd onder advocaten die slachtoffers van seksueel geweld bijstaan, waardoor de parallel naar de groep slachtoffers van ernstig geweld soms lastig te trekken is.

De derde aanbeveling voor toekomstig onderzoek vloeit voort uit het signaal dat verschillende advocaten verschillende houdingen kunnen aannemen: een meer strijdbare (adversariële) rol of een meer constructieve rol, gericht op conflictoplossing. De ketenpartners die zijn geïnterviewd in het onderzoek van Elbers et al. (2018) hadden een duidelijke voorkeur voor de meer constructieve houding. De vraag is hoe slachtoffers hier tegen aankijken en wat de opbrengst kan zijn en de invloed hiervan op de tevredenheid. Van oorsprong zijn advocaten gewend te acteren vanuit een toernooimodel, waar tegenwoordig steeds meer belang wordt gezien in/waarde wordt gehecht aan een harmoniemodel (Barendrecht, 2019). Er wordt in de literatuur steeds meer gepleit voor een advocaat als heler (De Wolff, 2018) en voor de vrede stichtende advocaat (Allewijn, 2020), als tegenhanger van

de traditionele ‘wolf’, de traditionele Angelsaksische jurist die zijn cliënt en diens belangen verdedigd ongeacht de consequenties voor andere partijen. Hier moet overigens worden opgemerkt dat het huidige strafproces nog altijd via het toernooimodel is ingericht. Een vrede stichtende of helende advocaat zal pas goed tot zijn recht komen als het gehele proces meer op mediation of herstelrecht gericht is. Empirisch onderzoek naar de impact van een dergelijke proceshouding op de cliënten is wenselijk.

Een vierde en laatste aanbeveling ziet op de invloed die een slachtofferadvocaat kan uitoefenen op de uitkomst van een strafzaak. Daarbij kan gekeken worden naar het aantal schuldigverklaringen, het type straf en de hoogte van de straf, en de hoogte van de toegewezen schadevergoeding. In dergelijk onderzoek zou idealiter gebruik worden gemaakt van een ‘mixed methods’-aanpak, waarin dossieronderzoek wordt gecombineerd met kwalitatief onderzoek onder de advocatuur (zowel aan de kant van het slachtoffer als die van de verdachte) en ketenpartners. Het kwalitatieve onderdeel van het onderzoek zou bijvoorbeeld licht laten schijnen op kwesties als de perceptie van de slachtofferadvocaat als ‘tweede aanklager’ in een strafproces. In vervolgonderzoek zou dus ingegaan kunnen worden op de rol die een slachtofferadvocaat speelt in het verloop en de uitkomst van een strafzaak.

REFERENTIES

Allewijn, D. (2020). Naar een vredestichtende advocaat. In A.J. Akkermans, G. de Groot & B. Marseille (Red.), *Het probleemoplossend vermogen van het rechtssysteem*. Den Haag: Boom juridisch.

Antonsdóttir, H.F. (2018). ‘A witness in my own case’: Victim-survivors’ views on the criminal justice process in Iceland. *Feminist Legal Studies*, 26, 307-330. doi: org/10.1007/s10691-018-9386-z.

Barendrecht, M. (2019). De best mogelijke rechtspraak. *Justitiële Verkenningen*, 1, 97-114.

Braun, K. (2014). Legal representation for sexual assault victims – Possibilities for law reform? *Current Issues in Criminal Justice*, 25(3), 819-838.

Brooks, O., & Burman, M. (2016). Reporting rape: Victim perspectives on advocacy support in the criminal justice process. *Criminology and Criminal Justice*, 17, 209-225.

Candido, J., Hoendervoogt, M., Laatsch, N., Dam, P. van, & Gest, M. (2017). *Slachtoffer en de rechtspraak: Handleiding voor de strafrechtspraktijk*. Landelijk Overleg Vakinhoud Strafrecht. Geraadpleegd op 9 maart 2022 van www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Slachtoffer-en-de-Rechtspraak.pdf.

Carroll, C. (2021). *Assessing Rights and Mitigating Revictimization: The Role of the Victim’s Legal Counsel in the Swedish Criminal Justice System*.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2022). *Statline. Geregistreerde criminaliteit; soort misdrijf; regio*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83648NED/table>.

Daly, K. (2017). Sexual violence and victims' justice interests. In E. Zinsstag & M. Keenan (Eds.), *Restorative responses to sexual violence*. (pp. 108-139). Londen: Routledge.

Davis, R.C. et al. (2012). *No More Rights without Remedies: An Impact Evaluation of the National Crime Victim Law Institute's Victims' Rights Clinics* (Final Technical Report). Santa Monica, CA: RAND Corporation.

Dijk, J.J.M. van (2009). De komende emancipatie van het slachtoffer: Naar een verbeterde rechtspositie voor gedupeerden van misdrijven. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 9(1), 20-39.

Donner, J.P.H., Aa, S. van der, Lazeroms, J.P.M., Lindenberg, S.D., Pemberton, A., Veraart, W., Steinmann, P.L.M., & Kock, L.A.J. (2021). *Op verhaal komen: Naar een afgewogen, consistent en betaalbaar stelsel voor compensatie van slachtoffers van een strafbaar feit*.

Elbers, N., Akkermans, A., Muñoz, H.S., Fiodorova, A., Grané, A., Sumalla, J.M.T., ... Spetsidis, N. (2020). *Fair and Appropriate? Compensation of Sexual Violence in EU Member States: Greece, Italy, Latvia, the Netherlands and Spain: Part I: A Survey of State and Offender Compensation*.

Elbers, N.A., Meijer, S., Becx, I.M., Schijns, A.J.J.G., & Akkermans, A. (2018). *Slachtofferadvocatuur: De rol van de advocatuur in de bijstand van slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven*. NSCR.

FRA European Union Agency for Fundamental Rights (2014). *Violence against women: an EU-wide survey. Main results report*.

FRA European Union Agency for Fundamental Rights (2015). *Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 1-128.

FRA European Union Agency for Fundamental Rights (2019). *Proceedings that do justice – Justice for victims of violent crime, Part II*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 1-108.

Gaines, D.C., & Wells, W. (2017). Investigators' and prosecutors' perceptions of collaborating with victim advocates on sexual assault casework. *Criminal justice policy review*, 28(6), 555-569.

Goderie, M., Overgaag, A., & Rozeboom, N. (2002). *In het belang van het slachtoffer van seksueel geweld. Het JOS-project in het arrondissement Alkmaar*. www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2002/01/D8493212_In-het-belang-van-het-slachtoffer-van-seksueel-geweld.pdf.

Goderie, M., Verkuyl, L., & Overgaag, A. (2001). *Juridische Opvang Slachtoffers seksueel geweld. Het project in Rotterdam-Rijnmond*. www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2001/01/D9323175_Juridische-Opvang-Slachtoffers-seksueel-geweld.pdf.

Groenhuijsen, M.S. (2001). Hervorming van het strafprocesrecht met het oog op belangen van het slachtoffer; 'We ain't seen nothing yet'. *Delikt en Delinkwent*, 31(9), 645-653.

- Groenhuijsen, M. (2018). Van de regen in de drup: Van een kennisgestuurde slachtofferemancipatie in het strafrecht naar een 'goede bedoelingen slachtofferpolitiek' anno 2018. *Delikt en Delinkwent*, 3, 169-180.
- Herman, J.L. (2005) Justice from the victim's perspective. *Violence Against Women* 11(5): 571-602.
- Holder, R., Kirchengast, T, & Cassell, P. (2020). *Transforming crime victims' rights: from myth to reality*.
- Iliadis (2019). Improving Justice Responses for Victims of Intimate Partner Violence: Examining the Merits of the Provision of Independent Legal Representation. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*.
- Iliadis (2020). *Adversarial Justice And Victims' Rights: Reconceptualising The Role Of Sexual Assault Victims*.
- Kolb, K.H. (2011). Victim advocates' perceptions of legal work. *Violence against women*, 17(12), 1559-1575.
- Lauwaert, K. (2013). Restorative justice in the 2012 EU Victims Directive: A right to quality service, but no right to equal access for victims of crime. *Restorative Justice*, 1(3), 414-425.
- McGlynn, C., & Westmarland, N. (2019). Kaleidoscopic justice: Sexual violence and victim-survivors' perceptions of justice. *Social & Legal Studies*, 28(2), 179-201.
- Meer, H.T. van der, Gerritsen, J.H., & Goudriaan, H. (2017). *Andere tijden. Evaluatie punten-toekenning in het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand*.
- Meijer, R.F., Moolenaar, D.E.G., Choenni, R., & Braak, S.W. van den (2021). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2020. Ontwikkelen en samenhangen* (Cahier 2021-22). Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. Geraadpleegd van <https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3112>.
- Ministerie van Justitie en Veiligheid (2022). *Pilotoverzicht Stelselvernieuwing Rechtsbijstand*. Geraadpleegd op 24 augustus 2022 van www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2022/07/06/tk-bijlage-vgr7-pilotoverzicht-versie-tk.
- Orth, U. (2002). Secondary victimization of crime victims by criminal proceedings. *Social justice research*, 15(4), 313-325.
- Raad voor Rechtsbijstand (2022). *013 gewelds- en zedenmisdrijven met ernstig letsel*. Geraadpleegd van www.rvr.org/kenniswijzer/zoeken-kenniswijzer/toevoegen/verbintenissen_recht/o013-gewelds.
- Raad voor Rechtsbijstand (z.d.). *Achtergrondinformatie werkzaamheden slachtofferadvocaat*. Geraadpleegd van www.rvr.org/kenniswijzer/zoeken-kenniswijzer/toevoegen/verbintenissenrecht/o013-gewelds/achtergrondinformatie-werkzaamheden.

Raitt, F.E. (2010). *Independent legal representation for complainers in sexual offence trials: research report for Rape Crisis Scotland.*

Wolff, D.J.B. de (2018). *Het belang van een goede rechtsbedeling.* Universiteit van Amsterdam.